

رشیدالدین وطواط

امیر امام رشیدالدین سعدالملک محمد فرزند محمد فرزند عبدالجلیل عمری تاجیک تبار معروف به رشید وطواط بلخی است. این دانشمند خراسان در بلخ متولد شده و در سال 573 ه.ق. وفات نموده است. (1)

او در مدرسه نظامیه بلخ تحصیلات خود را اتمام بخشید و جهت کسب مهارت در فارسی و عربی بخوارزم رفت و در اوایل عهد ابوالمظفر علاءالدوله اتسز فرزند قطب الدین محمد خوارزمشاه ترک تبار ایرانی، بخدمت او پیوست و تا آخر عمر سمت دیوانی رسائل داشته و مقرب سلطان همواره در سفر و حضر بود.

رشید الدین وطواط از شاعران عهد خود با خاقانی و ادیب صابر و امام حسن قطان مروزی و جارالله زمخشری ادیب و متکلم بزرگ قرن ششم ارتباط دوستی و مشاعره و مکاتبه داشته که بعضی از آنها در مجموعه رسائل « وطواط » و در کتاب جهانگشای جوینی ج 2 ص 6 - 7 آمده است.

رشید وطواط علاوه بر دیوان شعر دارای آثار متعددی است :

1 - منشآت فارسی اوست (مجموعه نامه ها اعم از رسائل سلطانی و اخوانی) [بنسبت وقوع جنگها و حوادث تاریخی بندرت میتوان آثار ذیقیمت را حفظ کرد . مگر خوشبختانه از آنجمله در موزه انجمن علوم سنت . پیترسبورگ روسیه مجموعه بی از بعضی رسائل و قصائد فارسی وجود دارد که سابقاً در اداره السنه شرقیه « لیننگراد » موجود بوده و بهمت آقای « بارون روزن » در فهرستی که از کتب فارسی آن اداره طبع کرده ، مجموعه منشآت فارسی وطواط را نیز معرفی نموده و فهرست مطالب آنرا آورده است ... هکذا از این مجموعه سه نسخه عکسی در کتابخانه ملی تهران نیز موجود است .] " (2)

2 - کتاب معروف فارسی او حدائق السحر فی دقائق الشعر در بدیع و صنایع شعری است. چند بار بچاپ رسیده و آخرین طبع آنرا مرحوم عباس اقبال آشتیانی بسال 1308 بطبع رسانیده است .

3 - فصل الخطاب من کلام عمر بن الخطاب .

4 - تحفة الصدیق الی الصدیق من الکلام ابی بکر الصدیق .

5 - انس الّهفان من کلام عثمان بن عفان .

6 - - نثر الالالی من کلام امیر المؤمنین علی که هر یک از کلمات آن حضرت را بنثر فارسی در آورده و در دو بیت فارسی منظوم ساخته و بصد کلمه یا مطلوب کل طالب من کلام علی بن ابیطالب موسوم است و چند بار بطبع رسیده است .

7 - مجموعه رسائل عربی که در سال 1315 هـ.ق. در دو جلد در مصر طبع شده است .

8 - منظومه یی در عروض فارسی که شامل شانزده بحر از بحور عروضی معمول شاعران فارسی گویند .

9 - ابکار الافکار نسخه یی است از مجموعه رسائل و اشعار او در 69 ورق که رشید وطواط خود آنرا در عهد سلطنت « اتسز خوارزمشاه » گرد آورده است .

علاوه بر آنچه گفته شد ، وطواط چندین رساله معروف نیز بحر بی دارد که غالب آنها در مسائل ادبی و کلام است و همه آنها را استاد فقید عباس اقبال در مقدمه « حدائق السحر » بر شمرده است .

رشید الدین وطواط یکی از دانشمندان بزرگ و از ادباء نامبردار و مشهور در زبان فارسی و عربی است . همین دانش کثیر مایه آن شده بود که وطواط در عهد خود از شرق تا غرب نواحی خراسان بزرگ شهرت حاصل کند و از مشاهیر عهد خود گردد . (3)

شعر فارسی رشید وطواط استادانه و در برگزیدن کلمات و قوت ترکیب و ایراد صنایع مختلف کم نظیر و در کمال انسجام است . از دیوان او که هفت هزار بیت دارد نسخه در دست است .

از اشعار اوست :

زین سینه پراتش وزین دیده پر آب

دردا که گشت قاعده عمر من خراب

از بیم حرق و غرق نیاید مرا همی

در سینه هیچ شادی و در دیده هیچ خواب

گردون دهد ز سفره حسرت مرا طعام

گیتی دهد ز ساغر محنت مرا شراب

زنبور وار بود بعالم چو شهد و چرخ

چون مار زهر کرد مرا در دهان لعاب

امثال من مکرم و من سخره هوان

اقران من مرفه و من طعمه عذاب

گفتم که در شباب کنم دولتی بدست

نامد بدست دولت و از دست شد شباب

همه کار گیتی بود بر قرار

چو با عدل و دانش بود شهریار

هر آنکس که در دست فرمان او

زمام خلایق نهاد کردگار

همان به که کوشد بنام نکو

که آن ماند از خسروان یاد گار

تو اصلاح گیتی از آنکس مجوی

که بر نفس خود نیستش اقتدار

جانالب چون شراب داری

رخسار چو آفتاب داری

در پیــــش ضیاء آفتابیت
 از ظلمت شب نقاب داری
 بی آن لب چون شکر تنم را
 همچون شکر اندر آب داری
 پشت طربم شکسته خواهی
 قصر خردم خراب داری
 ای روی تو رحمتی الهی
 تا چندم در عذاب داری
 در انده تو درنگ دارم
 درکشتن من شتاب داری (4)
 ای تافته زلف یار آخر
 تاکی دل من بتاب داری
 صبرم چو عقاب صید کردی
 گرچه صفت غراب داری
 ای تن بجزع مباحش اگرچه
 اندیشه بی حساب داری
 خوش باش که بار گاه خسرو
 از حادثها مآب داری

منابع و مأخذ

- 1- رجوع شود به : کتاب معجم الادبار ، یاقوت ، چاپ مصر ، ج 19 ، ص 30 .
- 2- رجوع شود به : مقدمه عباس اقبال آشتیانی بر کتاب حدائق السحر.
- 3- معجم الادبا ، یاقوت ، چاپ مصر ، ج 19 ، ص 29 . شرح حال و آثار و طواط در این کتاب از ص 29 تا 36 آمده است.
- 4- تاریخ ادبیات در ایران ، ذبیح الله صفا ، ج 2 ، ص 635 .